

Antropologie občanské společnosti

podzim 2010

Hospodaření a ekonomická antropologie

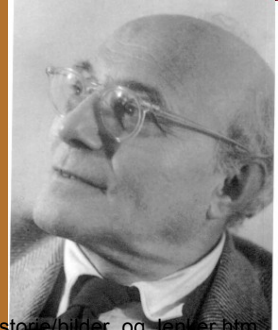
Mgr. Bc. Alena Řiháková

alkari@centrum.cz

Ekonomická antropologie

- Subdisciplína antropologie: srovnávací výzkum vzniku, vývoje, fungování a směřování ekonomických systémů.
- Základní předpoklad: ve všech lidských společnostech lze identifikovat ekonomický systém, který institucionálním způsobem zajišťuje produkci, distribuci a redistribuci ekonomických statků a služeb sloužících k uspokojení materiálních potřeb člověka.
- Využívá etnografických výzkumů.
- *Substantivistická antropologie:*
- *Formalistická antropologie:*
- *Neomarxistická ekonomická antropologie:*

Ekonomická antropologie

http://www.fsnielsen.com/kur/2005-2006_Faghistorie/bilder_og_lenker.htm

- *Substantivistická antropologie*: zastánci K. P. Polanyiho; systémy směny dělí na reciprocitu, přerozdělení a tržní výměnu. Každý typ je nutné studovat z vlastní perspektivy, prostřednictvím vlastních analytických pojmů a kategorií.
- *Formalistická antropologie*: ekonomické principy tradičních společností jsou analogické se společnostmi moderními.
- *Neomarxistická ekonomická antropologie*: zaměření na výzkum produkce materiálních statků. Odmítají neoklasické dělení ekonomických sfér na produkci, distribuci a spotřebu ☞ zabývají se všeobecnou, integrující kategorií výrobního způsobu.
- Politické – obřadní – ekonomické instituce - propojenost

Hospodaření: Lovci a sběrači

- **Sběračství:** nejstarší způsob obživy člověka a jeho předků (později doplňovaný lovem) začínající již v nejstarším paleolitu (2 500 000–1 000 000 let). Dnes Sanové.
- Různorodost nástrojů, lovené zvěře a způsobu lovu ➡ velké společenské rozdíly, zřídka rovnostářské-různost, růst spol. rozdílů po krizi (Kwakiutlové).
- Mobilita; sídliště: přenosná, dočasná (stálá), obvykle přírodní útočiště; populační hustota 60-100* menší než u zemědělských populací; dělba práce dle pohlaví.
- Časem přijali nové ekonomické modely

<http://www.south-africa-tours-and-travel.com/xaus-lodge.html> <http://lingweb.eva.mpg.de/HunterGathererWorkshop2006/>

Etnografická data naznačují, že mají více volného času než příslušníci industriální společnosti

Hospodaření: Zahradnické kultury

- Technologie: rycí hole, motyky a další nástroje.
- Zdomácnění rostlinných odrůd: Blízký východ, jihovýchodní Asie, Jižní a Střední Amerika.
- Usedlý způsob života; rostoucí úloha válečnictví – růst populace ➡ podmínky pro vyvinutí politických institucí a vedení.

<http://www.hcs.ohio-state.edu/hcs/TMI/HCS210/HortOrigins/Tech%26MatCult.html>

Hospodaření: Plužní zemědělství

- Komplexní společnosti; především Asie, Evropa, Afrika severně od Sahary.
- Růst urbanismu, států, soukromé vlastnictví půdy; ženy stojí na okraji hospodářské výroby – domácnosti.

Hospodaření: Pasterectví

- Společnost s dominancí chovu hospodářských zvířat se objevuje přibližně v době plužního zemědělství.
- Velbloud, skot, ovce, koně, kozy, sobi...
- Kočovné až polokočovné společnosti, většina pasterveckých společností je **patrilinéární** a **petrilokální**.

princip definování práv, povinností a členství v příbuzenské skupině přes mužskou rodovou linii; systém pokrevního příbuzenství, který předepisuje, že základním genealogickým vztahem bude vztah po otcovské linii. Společnosti vytvářející v otcovské linii pokrevní skupiny, jako jsou rod a klan, se nazývají patrilinéární.

pravidlo usídlení novomanželů, které jim předepisuje žít v lokální skupině rodičů manžela. Tímto pravidlem se řídí příbuzenské vztahy přírodních národů.

Ekonomická antropologie

- Sleduje hodnoty, instituce, role, seskupení, které jsou součástí systémů výroby a rozdělování výrobků a služeb (též **substantivní ekonomie**).

- **Karl Polanyi:**

Reciprocita: předáme jinému něco v očekávání, že dostaneme zpět tutéž či jinou, stejně cennou, věc...

Jedná se o druh směny i osobní záležitost, reflektujeme ekonomickou hodnotu i symbolický význam.

Rovnocennost daru odpovídá rovnocennému postavení, a obdobně nerovnocennost...

V dnešní společnosti: projev přízně, politická vyjednávání, rodina, svatba...

Indiánský kmen Mundurukú: jediný druh směny

Reciprocita jako hlavní ekonomický systém je rovnostářská

- *Redistribuce*: druh výměny, při kterém zboží přechází od výrobců k určitému centrálnímu úřadu či osobě, odkud je znovu rozděleno do celé společnosti.
- Například: Inkové
- Může doprovázet jiné typy výměny, například přerozdělování pouze přebytků (Melanésie): přebytky náčelníkům, kteří pořádají hostiny, dary, dávky – majetek je rozdělen selektivně dle politických cílů (tedy je investicí do moci a prestiže)

- *Směna na trhu:*
- Systém tržní směny je charakteristický pro kapitalistické hospodářské systémy.
- Asie, Afrika, předkoloniální Amerika: Aztékové, Mayové,...

- Jaký typ máme v hospodářství České republiky?

Tržní: nákup a prodej spojuje kapitál, práci, spotřebu

Reciprocita: rodina

Přerozdělování: většina veřejných financí (přerozdělovací sektor ekonomiky je společenským a politickým nástrojem – sociální hospodářství: přerozdělení potřebným, pomoc rodinám s dětmi, zdravotní pojištění...)

Obchod

- Brazílie, povodí Xingú:
    - Mehinaku, Waura – výhradní výrobci keramiky
    - Kalopalové – nádoby z tykve
    - Kamayurové – luky
    - Trumajové – sůl z popelu leknínu
- Materiály v celé oblasti, řemeslné dovednosti lze naučit; obchodování během mezikmenových obřadů, funkce nejen ekonomická, ale i upevnění vztahů mezi kmeny, sjednocení ve společném systému manželství, vzájemná obrana

Obchod

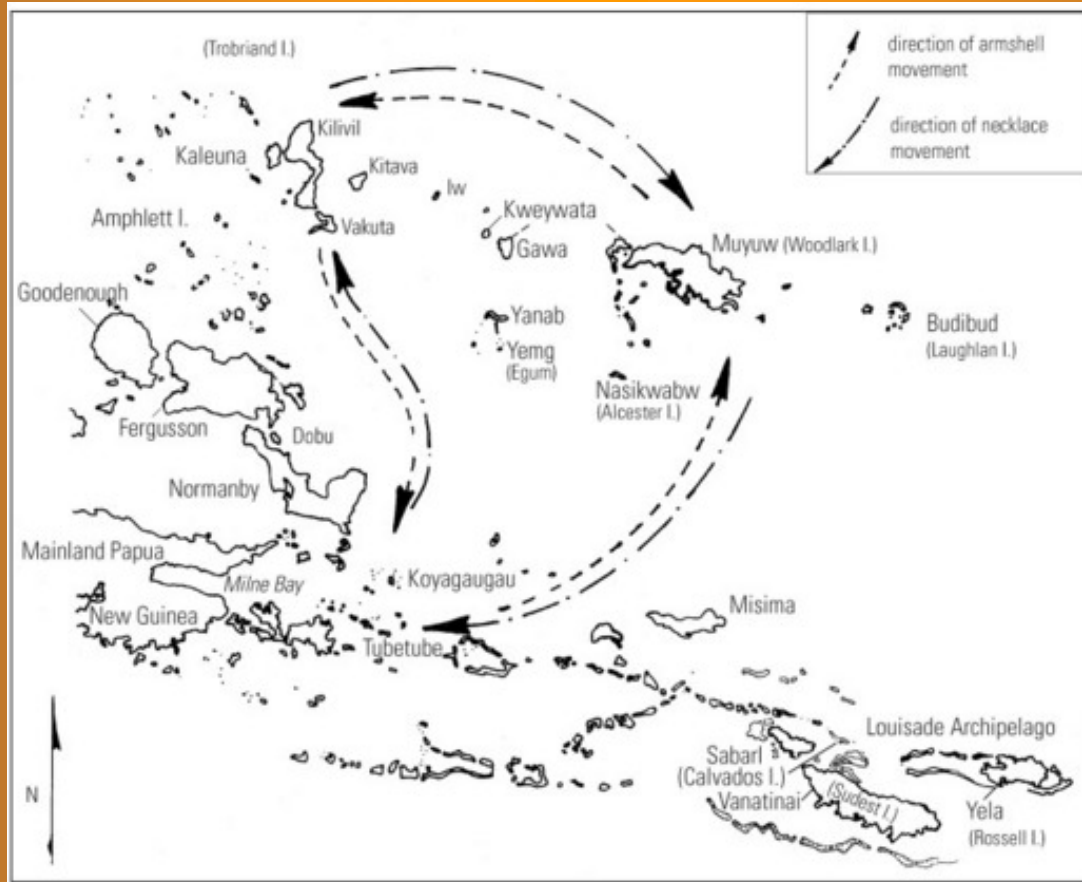
- Trobriandské a Amlettské ostrovy, Dobo: „okruh kula“

Prodávané věci: A/ věci denní potřeby (potravin y a předměty); B/ cenné předměty – náhrdelníky a náramky (rituální předměty, cena dána stářím a jednotlivými prodeji).

Náramky se pohybují mezi ostrovy proti směru hodinových ručiček, náhrdelníky po směru, náramky lze směnit pouze za náhrdelníky a naopak.

Obchodníci s nimi se těší imunitě, pevná hierarchie prestiže, účastní se pouze nejmocnější; během obchodních výprav i obchod s běžným zbožím: kula zabraňuje obyčejným lidem v přístupu k obchodu a ochraňuje stávající třídní strukturu.

Potlač

- Severní Amerika: Kwakiutlové, Belakulové, Tlingitové, Haidové et al. Lovečsko-sběračské národy se systematickou společenskou hierarchií: aristokracie, prostí lidé a váleční zajatci.

Aristokraté: vlastnili tituly, které získali či zdědili v průběhu života – při převodu titulů jejich ověřování na hostinách: bohaté spojené s četnými dary – hosté se odvděčili větší či stejnou hostinou při získání svých titulů...

Hostiny spolufinancované prostými lidmi; = nástroj přerozdělení, který sloužil k politickým cílům

Ekonomie

- Zabývá se uspokojováním potřeb (pocit nedostatku něčeho) spotřebou statků. Statky jsou vytvářeny hospodářskou aktivitou lidí.
- *Statky volné (význam klesá, množství omezováno)*
- Potřeby: A/ekonomické; B/ neekonomické

- Ekonomický člověk = racionální člověk = řídící se maximem výnosu = jeho potřeby jsou nekonečné (*proto má i pracovat do nekonečna*).
- Nicméně: racionalita ekonomického výběru je podmíněna kulturou (společenským tlakem, vkusem...snahou o získání prestiže ... reklama ...)

Směna - peníze

- **Dělba práce je podnětem směny a rozvoj směny je stimulem pro prohloubení dělby práce.**
- **Rozdělovací procesy** (přemístění statků od výroby ke spotřebiteli):
A/ směna vs. B/ přímé rozdělování.
- **Klasická ekonomie** předpokládá základní směnnou jednotku (naturální směna (barter) – univerzální směnná jednotka – zlato – papírové peníze – depozitní peníze)
- Peníze: prostředek směny, míra hodnoty (zúčtovací jednotka), uchovatel hodnot.
- Univerzální směnný prostředek: dělitelnost, trvanlivost, stejnorodost, velká hodnota.

Hospodářská koordinace

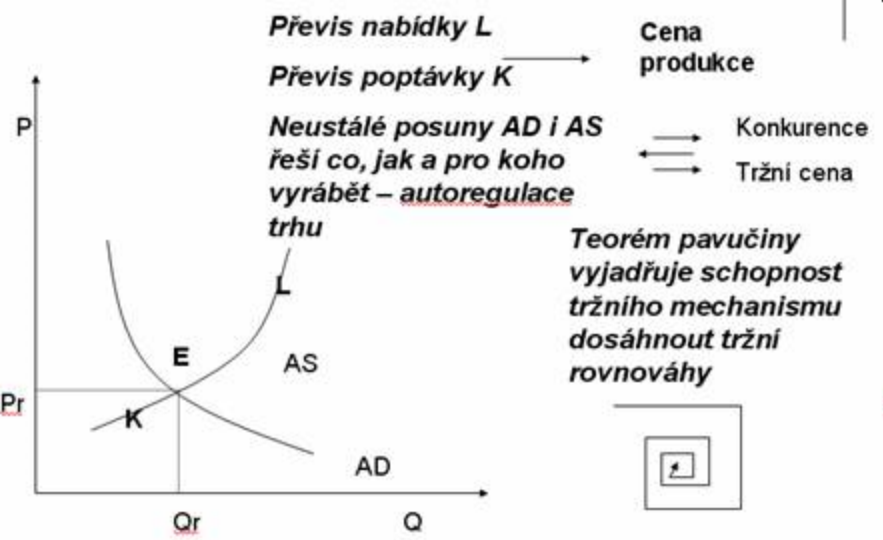
=uvedení jednotlivých částí celku do souladu

Zdroje → hospodářský mechanismus → statky → potřeby (Hospodářský mechanismus usměrňuje zdroje vzhledem k potřebám)

Hospodářství koordinujeme na principu tradice, příkazu, cenového (tržního systému).

Proč potřebujeme koordinovat hospodářství?

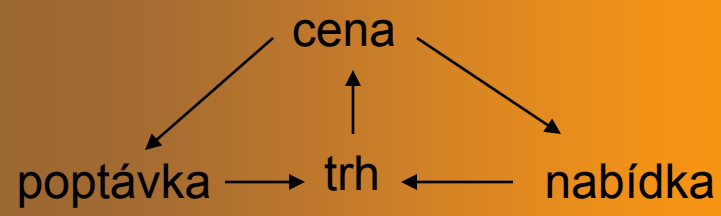
- Vzácné zdroje
- Omezené výstupy
- Rostoucí potřeby
- Dělbá práce a s ní spojená kooperace

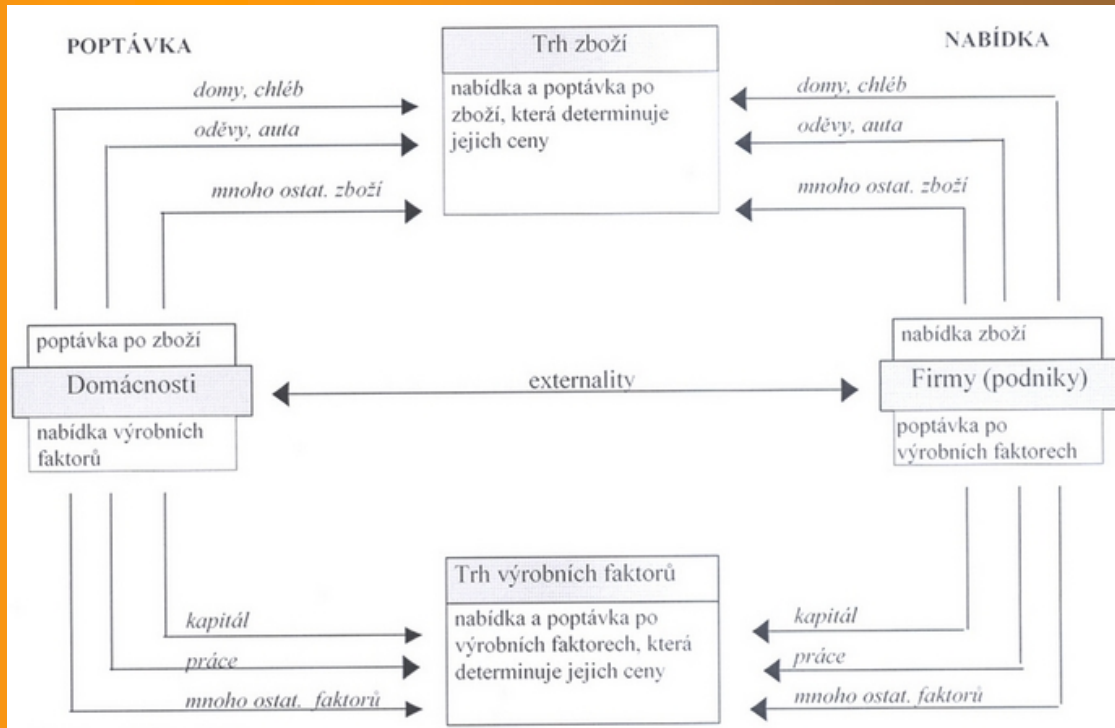
Pro cenový systém jsou typické horizontální vazby a suverenita vlastníka.
Podmínky: cenová liberalizace, vlastnická suverenita tržních subjektů, existence trhu výrobních faktorů.

<http://mariska.wz.cz/page/eko.html>

http://www3.czu.cz/php/skripta/kapitola.php?titul_key=83&idkapitola=8

Výrobní faktory: půda, práce, kapitál

dle Konečného, Sojky

- **CPE (Centrálně plánovaná ekonomika).**

Převaha principu příkazu. Vertikální struktura.

Vlastnické poměry: podřízené články musí plnit příkazy vedení-státní forma vlastnictví;

Plán předpoklad: Postihuje potřeby společnosti, výrobní možnosti, podniky jsou zainteresovány na plnění a překračování plánu, stát coby vlastník centralizuje většinu výkonů do svých fondů a výsledky přerozděluje. Předpoklady byly nereálné.

- **Smíšená ekonomika:**

- V moderních ekonomikách se o zdrojích rozhoduje na základě cenového mechanismu, o určitých zdrojích na základě jiného mechanismu

Ekonomická antropologie

- Ekonomické praktiky a vztahy se tvoří ve dvou rámcích:

KOMUNITA

TRH

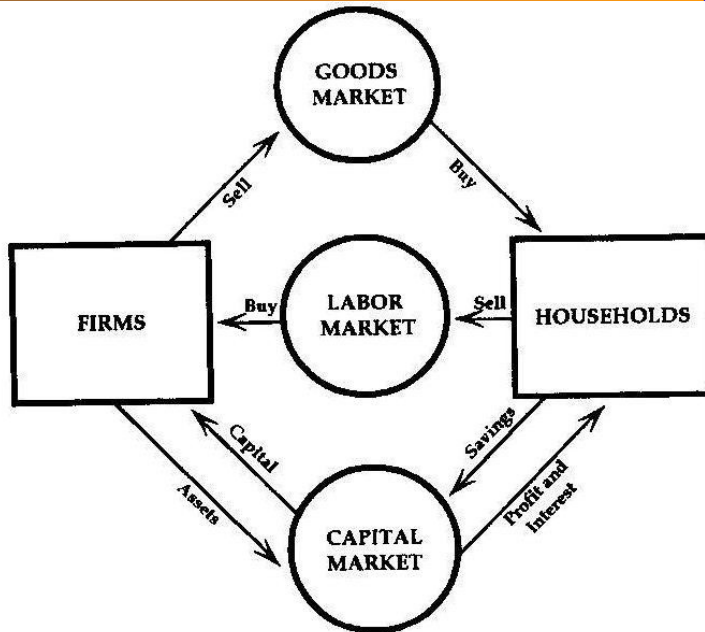

Figure 1.1 The neoclassical economy

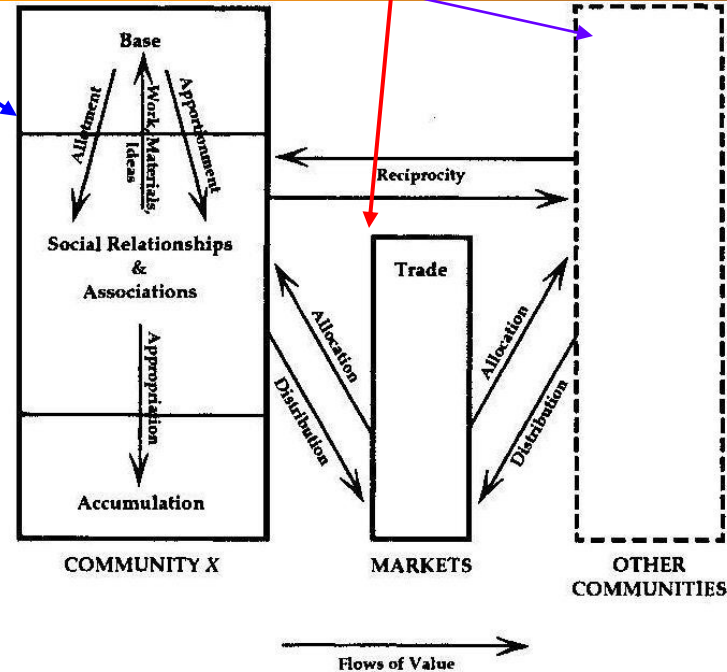

Figure 1.2 Economy as domains of value

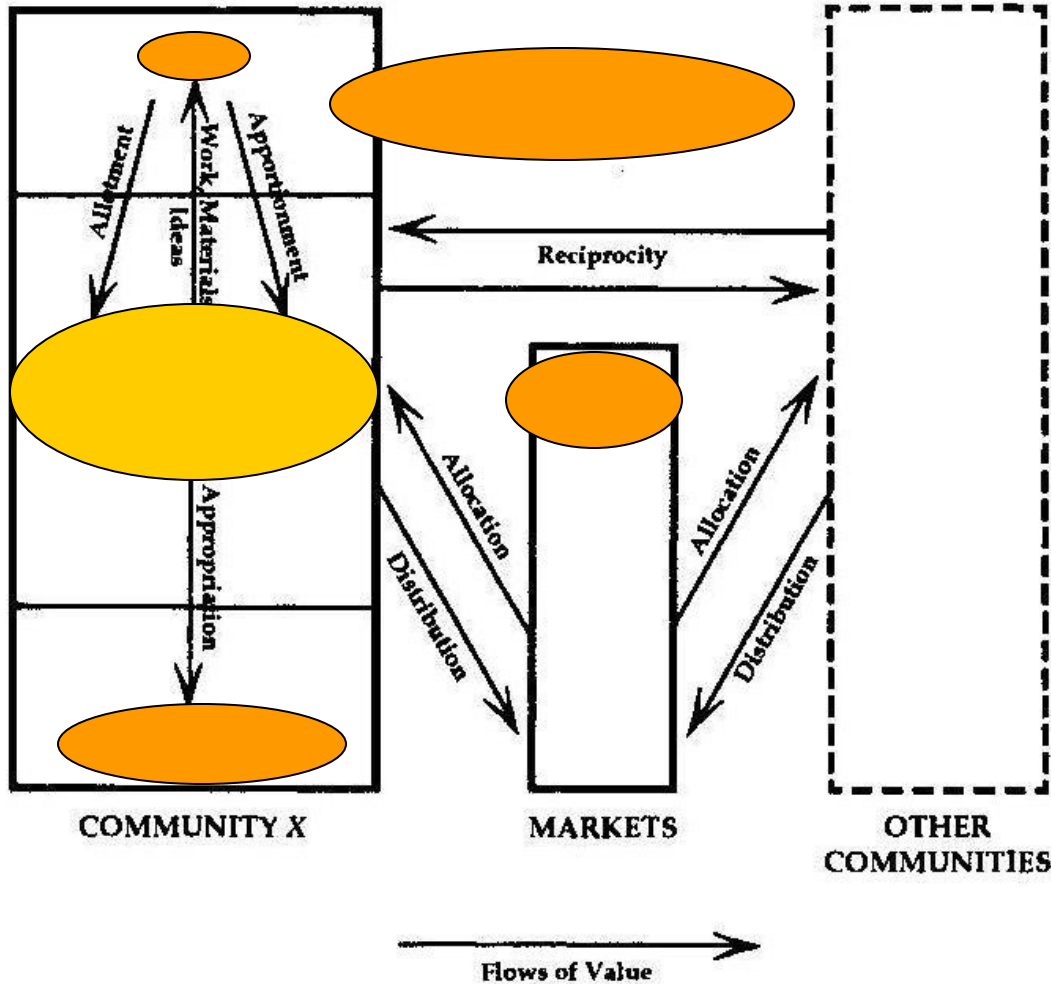

Figure 1.2 Economy as domains of value

Tyto dva rámce mohou být oddělené, vzájemně závislé, interagující či stát v opozici.

Rysy těchto domén a rámců se liší v historii i mezi společnostmi.

Base (Základna): Trvalé zdroje, produkované věci, vědomosti, právo, technologie, schopnosti, zvyky (tedy produkty, služby a ideologie vyjadřující komunitu).

Prostřednictvím **soc. vztahů** je základna tvořena, přidělena a rozdělena lidem v komunitě.

Oddělené produkty a služby jsou **obchodovány** neosobně na trhu (užití oběživa či barteru).

Přivlastnění a akumulace bohatství – nashromážděná hodnota je držena investována, konzumována a vystavována (souvisí s ekonomickou silou, sociálními závazky). Akumulace dána daněmi, desátkami, monopolizací.

Ekonomická antropologie

- Oba rámce lze vidět v každodenním jednání: nákup za nízké ceny v anonymním marketu; nákup v malém obchodě u známého prodáváče za vyšší cenu...
- Dualitu sledoval již **Aristoteles**: rozlišil dva druhy bohatství a způsoby jeho nabývání a zvyšování: *ekonomika* a *chrematistika*:
- *Ekonomika*: statky a činnosti, pomocí kterých lidé opatřují věci nezbytné k životu
- *Chrematistika*: bohatství v peněžní formě a způsoby jeho zvyšování (morální náboj)
- ☞ Antika chápe ekonomiku coby naturální hospodářství (rodinné hospodářství produkuje vše pro uspokojení potřeb domácnosti)
- ☞ Odmítá zpočátku směnu
- ☞ Zavrhá lichvu a půjčování peněz na úrok
- ☞ Nejprospěšnější hospodářská činnost: zemědělství

Ekonomická antropologie

- Hodnota statků: spotřební vs. obchodní (tržní) (např. voda).
- Weber: rozlišil substantivní (věcnou) a formální racionalitu. Substantivní je vyváří materiální chování formované politickými, náboženskými a etickými standardy. Formální založené na kalkulaci.
- Veblen: businessman (kumuluje bohatství) vs. inženýr (vytváří technologie a věci). „*Veblen observes two general controls of the industrial process: the businessmen and the engineers. While engineers utilize workers, resources and capital to manage the machine process of industrial production toward the goal of yielding the most efficient output, businesspersons manage the economy for the sake of profit.*“
(<http://www.philosophy.uncc.edu/mleldrid/SAAP/USC/TP16.html>)
- Kula: ceremoniální transakce vs. barter (např. s rybami)

Ekonomická antropologie

- INOVACE:
- Propojují trh a komunitu; inovace a zisk jsou hnacím motorem kapitalistického růstu, zisk začíná s inovací, ale tvorba této hodnoty je podmíněna přítomností komunity – vztahy lidí.
- Prostřednictvím inovací totiž ovlivňujeme ostatní v komunitě, inovace se tak stává mediátorem vztahu s jinými.

<http://totalqualitymanagement.wordpress.com/2008/10/28/lean-production-system/>

Inovace formou pásové výroby H. Forda změnila vztah nástroj-člověk, jak lidé využívají prostředí, jak je produkován výstup a jak se změnil vztah lidí k sobě navzájem ve výrobním procesu.

- ENSMINGER, JEAN *Theory in Economic Anthropology*. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, 2002. ISBN 0-7591-0206-6.
- FUCHS, K. TULEJA, P. (2005): *Základy ekonomie*. Praha: Ekopress. ISBN 80-86119-947.
- MALINA, J. a kol. (2009): *Antropologický slovník. /Elportál/ [online]*. Brno: Masarykova univerzita, vydáno 7. 12. 2009. [cit. 2009-12-07]. Dostupné z: <is.muni.cz/elportal/?id=858696>. ISSN 1802-128X.
- MURPHY, R. F. (2004): *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON. ISBN 80-86429-25-3. s. 134–147.